

TIINA KÄKELÄ-PUUMALA

Avoimen tiedon ihanne ja akateeminen arvomuodostus

Humanistisilla aloilla monet *open access* -julkaisemisen haasteista liittyvät siihen, että tieteellisten julkaisujen levittäminen, käyttö ja arviointi ovat sidoksissa printtijulkaisujen ajalta periytyviin ihanteisiin ja mekanismeihin. Tätä on korostanut muun muassa OLH:n perustaja Martin Eve, joka toteaa kirjassaan *Open Access and the Humanities* (2014), että nämä mekanismit – niin hyödyllisiä kuin ne voivatkin olla yksittäisten tutkijoiden uran ja/tai heidän kotiyliopistojensa kannalta – sisältävät koko joukon ongelmia. Ne myös tehokkaasti hidastavat digitalisaation mahdollistamien uusien akateemisten työ- ja julkaisumuotojen kehittymistä.

Eve kiteyttää ilmiön käsitteeseen 'prestiisiekonomia' (*prestige economy*), millä hän tarkoittaa, että humanistinen tutkimus, jonka yleensä ajatellaan olevan kaupallisista intresseistä riippumatonta, on kuitenkin vain näennäisesti kirjamarkkinoiden ja talouden ulkopuolella. Prestiisiekonomia on symbolista, arvostukseen perustuvaa ekonomiaa, jolla on akateemisessa maailmassa reaalisia vaikutuksia, vaikka siinä ei aina rahaa suoranaisesti liikutellakaan. Valaisen asiaa hypoteettisella esimerkitapauksella, jossa suomalainen tutkija X tarjoaa artikkelikäsitteilykirjoituksensa kansainväliseen akateemiseen lehteen Y.

Tutkija X valitsee julkaisun sillä perusteella, että se edustaa hänen oman alansa huippua. Mistä tutkija X tietää tämän? Siitä, että julkaisu on sellaiseksi arvioitu kansainvälisillä *ranking*-listoilla. Mikä taas perustuu siihen, että niin monet muutkin haluavat julkaista samassa lehdessä, itse asiassa niin moni, että lehteen Y tarjottavien käsitteilykirjoitusten hylkäysprosentti on todella korkea. Ennen kaikkea huippujulkaisun Y arvostus perustuu vertaisarviointiin, siis siihen, että tavallisesti kaksi akateemista asiantuntijaa arvioi käsitteilykirjoituksen tieteellisen merkittävyyden. Vasta hyväksyvän vertaisarvioinnin jälkeen alkaa käsitteilykirjoituksen normaali editointiprosessi, jonka kulut tutkija X:lle tai tämän kotiyliopistolle ovat noin 1 000–1 500 euroa. Jos tutkija X on onnekas, hänen tarvitsee odottaa vain noin kaksi vuotta, että hänen käsitteilykirjoituksensa julkaistaan valmiina artikkelina, jota voivat lukea ympäri maailman kaikki ne yksityishenkilöt ja kirjastot, jotka ovat halukkaita maksamaan tästä hyvästä (yksityishenkilöt noin 30 euron summan per artikkeli). Sitten kuluu vielä noin kaksi vuotta, ja jossain päin maailmaa ilmestyy vastaavalla tavalla monografia Z, jossa tutkija X:n näkemyksiä on kommentoitu tai vaikkapa sovellettu edelleen. Tutkija X saa tietää oman työnsä suorasta vaikutuksesta sitaattitietokannasta (joka

on yleensä myös maksullinen palvelu) ja ostamalla sen jälkeen monografia Z:n. Mikäli tutkija X haluaa vähän nopeampitahtista tieteellistä keskustelua ideoistaan tai mahdollista tutkijayhteistyötä, hän voi kasvattaa hiilijalanjälkeään lentämällä tämän prosessin kaikissa vaiheissa kansainvälisiin konferensseihin – edellyttäen siis, että jostakin löytyy rahaa matkaan.

Niille, jotka eivät tee työtään prestiisiekonomian piirissä, tämän vain vähän karrikoidun esimerkitapauksen käännteet voivat tuntua uskomattomilta. Miksi tutkija X ei saa mitään korvausta oman työnsä julkaisemisesta, vaan joutuu peräti maksamaan siitä? Miksi artikkelin, lyhyen tekstin, julkaisu voi kestää peräti kaksi vuotta tai enemmänkin? Miksi tutkija lähettää käsitteilykirjoituksensa siihen samaan lehteen Y kuin moni muukin, eikö hän voisi julkaista jossain muualla paljon helpommin ja nopeammin – ehkä halvemminkin?

Akateeminen julkaiseminen on perustunut pitkään ihanteelle, jossa tutkijan ei tarvitse ajatella tutkimuksensa myymistä elinkeinona, sillä hän saa yliopistolta palkan työstään. (Monografian tekijät saavat pienen korvauksen kirjansa myynnistä, mutta sen merkitys on myös lähinnä symbolinen.) Rahallista korvausta tärkeämpää tutkijoille on julkaista arvovaltaisessa lehdessä, koska tällaisen julkaisun tuomalla symbolisella arvostuksella on merkitystä akateemisessa rekrytoinnissa ja tutkimusrahoituksen jaossa. Eli julkaisun tuottama materiaalin hyöty on hiljalleen kumuloituvaa, epäsuoraa, mutta silti välttämätöntä tutkijan uralla.

Tämä ihannemalli sisältää kuitenkin useita ongelmia. Ensinnäkin valtaosa yliopistojen tutkimuksesta tehdään määräaikaissuhteissa vailla tietoa työn jatkuvuudesta, jolloin julkaisemisen ja urakehityksen tai julkaisemisen ja kuukausipalkan välinen suhde ei olekaan enää näin itsestään selvä. Suomessa akateemisen työn tulevaisuusnäkyymiä huonontavat vielä merkittävästi hallituksen ajamat historiallisen suuret yliopistojen määrärahaileikkaukset,

joiden todellinen vaikutus alkaa näkyä lähiaikoina. Samankaltainen, erityisesti humanistisille aloille kohdistuva leikkauspolitiikka on myös osa hälyttävää yleiseurooppalaista trendiä.

Toiseksi akateemisten aikakausjulkaisujen arvovaltaa ja näin muodoin myös hintaa kannattelee palkaton vertaisarviointi, joka ei kuitenkaan ole ilmaista työtä. On arvioitu, että jos tutkijoiden palkattomana sivutoimena hoitamalle vertaisarvioinnille laskettaisiin rahallinen arvo suhteessa käytettyyn työaikaan, niin se olisi maailmanlaajuisesti noin 2,5 miljardia euroa vuodessa¹. Kyseessä on siis merkittävä määrä aikaa ja rahaa. Julkisella rahoituksella toimivat yliopistokirjastot käyttävät suuren osan budjetistaan akateemisten lehtien tilaajamaksuihin. Kaikki tämä on räikeässä ristiriidassa kaupallisilla periaatteilla toimivien kansainvälisten tiedejulkaisujättien tahkoamien voittojen kanssa.

Kolmanneksi, kuten Eve toteaa, akateemisen julkaisemisen historialliset muodot säätelevät nykyhetkeä digitaalisuudesta huolimatta. Vaikka miltei kaikki akateemiset lehdet julkaistaan sekä printtinä että verkossa, huippujulkaisujen suuri hylkäysprosentti kertoo myös siitä, että arvioijat joutuvat ottamaan huomioon printtijulkaisun sivumäärän asettamat rajoitukset, painokustannukset ynnä muut.² Vertaisarvioinnin tiukkoihin, historiallisesti määräytyneisiin reunaehtoihin kuuluu myös julkaisun tieteellisen merkittävyyden toteaminen, mikä on eräs keskeinen julkaisun peruste. Mutta, kysyy Eve poleemisesti, onko oikein, että tutkimustiedon tieteellisestä merkittävyydestä ja näin muodoin myös julkaisemisesta päättää etukäteen vain pari ihmistä – tai joissakin tapauksissa jopa ainoastaan yksi?³ Miten me voimme nykyhetken perspektiivistä tietää, mikä tieto on merkittävää pitkällä tähtäimellä? Kaikki tarjotut käsikirjoitukset eivät ole julkaisukelpoisia, se myönnettäköön, mutta jos käsi-

kirjoitus täyttää hyvän tieteellisen tekstin peruskriteerit, miksi sen pitäisi jäädä meiltä tavoittamattomiin?⁴

Tiedon avoin saatavuus tulee väistämättä muuttamaan tutkimuksen käytäntöjä humanistisissa tieteissä. Osa näistä muutoksista on jo nyt nähtävissä: julkaisujen käytön laajentuminen, julkaisujen linkittäminen toisiinsa sekä lukemisen ja kirjoittamisen muuttuminen samanaikaisiksi. Teknologisia muutoksia tärkeämpiä ovat Even mukaan kuitenkin sosiaaliset muutokset, kuten se, että tietoa voidaan tuottaa myös kollaboratiivisesti, mikä on humanistisilla aloilla ollut tähän asti harvinaista. Tai että voidaan luoda myös sellaisia akateemisen kommunikaation malleja, jotka palvelevat tieteellistä keskustelua, mutta joiden toteuttaminen ei olisi mahdollista puhtaasti kirjajamarkkinoiden näkökulmasta⁵. Hyvä esimerkki tällaisesta ”epätyypillisestä” julkaisusta on juuri Tieteen termipankin julkaisualusta. Eve näkee, että myös vertaisarvioinnin luonne voisi muuttua: potentiaalisten julkaisujen etukäteiskarsinnan sijaan siitä voisi tulla julkaisemisen jälkeen tapahtuvaa arviointia, jolloin julkaisun merkitys määrittyisi tutkijoiden sosiaalisen konsensuksen kautta⁶. Kaiken tämän ei välttämättä tarvitse olla ristiriidassa yksittäisen tutkijan meritoitumisen kanssa – se edellyttäisi ainoastaan, että akateemisen meritoitumisen ahtaita kriteerejä laajennettaisiin nykyisestä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Martin Paul Eve, *Open Access and the Humanities. Contexts, Controversies and the Future*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014, 127.
- 2 Sama 139.
- 3 Sama 140.
- 4 Sama 144.
- 5 Sama 145–146.
- 6 Sama 115.

AINO KUKKONEN

Tiedelehtien loppuja tai avoimia alkuja

Helsingin yliopistossa on arvosteltu rajuja ja nopeita leikkauksia. Alkuvuodesta muun muassa kansleri Thomas Wilhelmsson varoitti, että säästöjä ei voida toteuttaa vaarantamatta tutkimuksen ja opetuksen laatua. Hän korosti yliopiston toiminnan pitkäjänteisyyttä – nopeat leikkaukset aiheuttavat vahinkoa pitkälle tulevaisuuteen.¹

Kun pääsy lähteisiin vaikeutuu, se vaikuttaa työn tuloksiin ja mielekkyyteen. Tutkijan ja opiskelijan arjessa näkyvä konkreettinen esimerkki säästöistä saatiin joulukuussa 2015. Tuolloin Helsingin

yliopiston kirjasto ilmoitti lopettavansa tiettyjen haku-
teosten, sanakirjojen, viite- ja kokotekstitietokantojen
tilaamisen määrärahojen supistumisen vuoksi.² Lista
kaikista lopetetuista painetuista ja elektronisista tilauk-
sista on varsin pitkä ja sisältää niin kotimaisia kuin ul-